

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA a DEMOGRAFIA

SLOVAK STATISTICS
and DEMOGRAPHY

1/2016

ročník/volume 26

Recenzovaný vedecký časopis so zameraním na prezentáciu moderných štatistických a demografických metód a postupov.

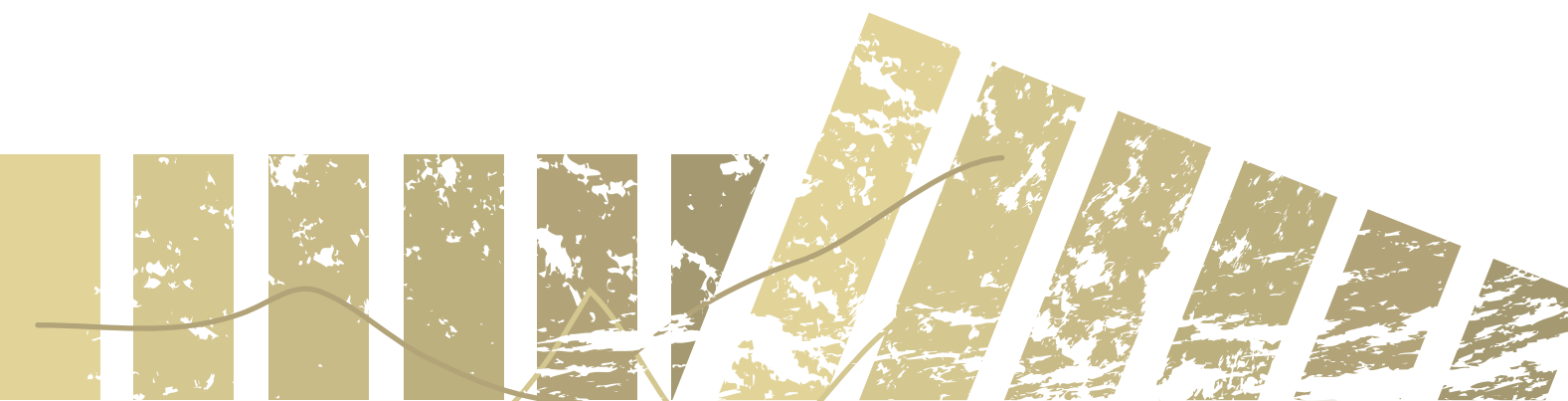
Scientific peer-reviewed journal focusing on the presentation of modern statistical and demographic methods and procedures.

Článok/Article: 2

Typ článku/Type of article: vedecký článok/scientific article

Strany/Pages: 29 – 47

Dátum vydania/Publication date: 15. január 2016/January 15, 2016

Roman DŽAMBAZOVIČ

Katedra sociológie, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

S KÝM ŽIJEME V JEDNEJ DOMÁCNOSTI?

Meniace sa formy rodinného správania na Slovensku z pohľadu štruktúry domácností

WHOM ARE WE LIVING WITH IN A HOUSEHOLD?

Changing forms of family behaviour in Slovakia from the viewpoint of the household structure

ABSTRAKT

Príspevok skúma trendy vo vývoji štruktúry domácností na Slovensku v intercenzálnom období 1961 až 2011. Sústreďuje sa na zachytenie vývoja v dvoch typoch domácností – cenzových a hospodáriacich. Analyzuje údaje zo sčítaní obyvateľov, domov a bytov dopĺňané o výsledky zisťovania EU SILC, čo umožňuje medzinárodnú komparáciu. Analýza sa pokúša aj o hľadanie explanácií zistených zmien prostredníctvom vybraných základných demografických procesov a ďalších širších súvislostí spojených s rodinou, partnerstvom a rodičovstvom.

ABSTRACT

This paper identifies the trends in the development of household structure development in Slovak Republic during the intercensal period 1961-2011. It concentrates on the development in two household types: census and jointly managed. It analyses the population and housing census supplemented with the EU SILC analysis results enabling international comparison. The analysis attempts to explain the identified changes through selected basic demographic processes and other wider connections with family, partnership and parenthood.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sčítanie obyvateľov, domov a bytov; EU SILC; domácnosť; cenzová domácnosť; hospodáriaca domácnosť

KEY WORDS

household and population census; EU SILC; household; census household; jointly managed household

1. ÚVOD

Administratívne zisťovania i sociologické výskumy poukazujú na evidentnú premenu rodinného správania na Slovensku v poslednom štvrtstoročí. Ide o kvantitatívnu, ako aj kvalitatívnu stránku reprodukčného a partnerského správania. Zmeny boli veľmi intenzívne a za pomerne krátke časové obdobie nastal „prepis“ rodinného správania ustáleného v období „zlatej éry rodiny“ v 70. a 80. rokoch minulého storočia. Narušila sa unifikácia rodinnej dráhy a nastáva odklon od jasného a jednotného časovania životných udalostí. Postupne sa konštituuje niekoľko flexibilných modelov reprodukčného a rodinného správania. Výsledkom je výrazná rôznorodosť rodinnej a životnej dráhy obyvateľov Slovenska, ako aj predstáv o životnej dráhe a načasovaní jednotlivých prechodov. Dôkazom prebiehajúcich zmien nie je iba často diskutovaný výrazný pokles pôrodnosti a plodnosti

sprevádzaný nárastom bezdetnosti, znížením počtu detí v rodinách či odkladom rodičovstva do vyššieho veku a pod., ale i pokles sobášnosti či nárast rozvodovosti a slobodných osôb (tzv. singlov) v populácii. Kvalitatívnu a menej diskutovanou stránkou zmien je výrazná diferenciacia správania súvisiaca s rodičovstvom (s jeho časovaním, s počtom detí atď.) a preferovanou formou rodinného života (manželstvo, nezosobášené spolužitie, porozvodové súžitie, slobodné materstvo). Výsledkom je stále výraznejšia pluralizácia a diverzita rodinných foriem na Slovensku.

Príspevok sleduje štruktúru a formy domácností z dlhodobejšej perspektívy polstoročia. Jeho cieľom je zistiť trendy vo vývoji domácností, ktoré sú citlivým lakmusovým papierikom zmien rodinného správania. Jednotkou analýzy pri vysvetlení zmien v rodine nemusia byť totiž iba jednotlivci, ale i formy privátneho života. Domácnosti sú čoraz častejšie práve takouto jednotkou, či už pri národnej, alebo komparatívnej perspektíve analýz. Pre demografiu a sociológiu rodiny sa stávajú jednou z dôležitých perspektív pri sledovaní zmien rodinného správania [19]. Narodenie, partnerstvo, sobáš, rozvod sa odohrávajú v sociálno-ekonomickom a sociálno-kultúrnom kontexte, na ktorého zaznamenanie môže byť úroveň domácnosti práve tou najvhodnejšou. Údaje o štruktúre domácnosti a jej vývoji (priamo či nepriamo) zachytávajú nielen základné demografické procesy a javy, ale odzrkadľujú aj behaviorálne, normatívno-hodnotové, inštitucionálne zmeny súvisiace s rodinou, partnerstvom či rodičovstvom. Pri nasledujúcej analýze nepôjde iba o deskripciu, ale aj o hľadanie explanácií zistených zmien. Zmeny v štruktúre domácností je potrebné vnímať vo svetle špecifických kultúrnych, ekonomických a politických vplyvov (intervencií), ako i zmien v interakciách na partnerskom (sobášnom) trhu, v rodine či medzi generáciami. Dôležité je uvedomiť si pritom, že spomínané determinujúce faktory nepôsobia s rovnakou intenzitou, v rovnakom období a rovnako na všetky skupiny obyvateľstva. Mohlo by sa zdať, že rodiny, resp. v tomto prípade domácnosti sú iba pasívnym objektom absorbujúcim vonkajšie vplyvy. Nie sú však iba závislými, ale aj autonómnymi jednotkami, ktoré sa aktívne adaptujú na zmeny a samy sú aj iniciátorkami zmien [20].

Pri skúmaní rodiny a rodinného správania máme k dispozícii rôznorodé zdroje údajov. Ako východiskové pri skúmaní štruktúry domácností sa najčastejšie využívajú výsledky oficiálnych štatistických zisťovaní, ktoré vykonáva Štatistický úrad Slovenskej republiky. Údaje zo sčítaní obyvateľov, domov a bytov (ďalej „sčítanie“) patria nepochybne k najvýznamnejším. Nie sú však úplne najvyhovujúcejšie z hľadiska desaťročnej periodicity realizácie sčítania, ktorá už pre súčasné požiadavky na presné a aktuálne poskytnutie obrazu o vplyvoch správania na demografickú a rodinnú štruktúru nepostačuje. Výsledky sčítaní sme ešte doplnili o dostupné údaje z analýz založených na zisťovaní EU SILC 2008, ktoré umožňujú ešte lepšie identifikovať zmeny v štruktúre domácností. Takáto sekundárna analýza ponúkla rozšíriť príspevok aj o rovinu medzinárodnej komparácie. Údaje zo sčítania umožňujú skúmať podoby rodín a formy rodinného usporiadania s odlišnosťami vo vzájomných vzťahoch, hospodárení a bývaní. Následne rozlišujeme bytovú¹,

---

¹ **Bytovú domácnosť** tvoria všetky osoby obývajúce jeden byt.

cenзовú² a hospodáriacu³ domácnosť. Údaje o zložení domácností sa nezisťujú priamou otázkou, ale vychádzajú zo spracovaných údajov za jednotlivcov podľa ich vyhlásenia o spoločnom bývaní, hospodárení a príbuzenstve.

2. ZMENY V ŠTRUKTÚRE DOMÁCNOSTÍ PODĽA SČÍTANÍ

Zo spomínaných troch typov domácností budeme hlbšie analyzovať cenзовé a hospodáriace domácnosti, pričom sa najprv sústredíme na **cenзовé domácnosti**. Z hľadiska zloženia cenзовých domácností dlhodobo na Slovensku *prevládajú rodinné domácnosti* a spomedzi nich *dominujú úplné (dvojrodičovské) rodinné domácnosti* (pozri tabuľku č. 1).

Tabuľka č. 1: Základná štruktúra cenзовých domácností v Slovenskej republike (v %) a priemerný počet ich členov, 1961 – 2011

Typ domácnosti/Rok	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Úplná (dvojrodičovská) rodinná domácnosť	81,1	78,4	70,7	67,3	56,4	52,4
Neúplná (jednorodičovská) rodinná domácnosť	8,4	8,6	8,1	10,5	11,9	16,1
Domácnosť jednotlivcov	9,3	12,0	19,8	21,8	30,0	29,5
Viacčlenné nerodinné domácnosti	1,2	1,0	1,4	0,4	1,7	2,1
Priemerný počet členov	3,53	3,37	3,01	2,87	2,66	2,59

Zdroj: Štatistický úrad SR, Sčítanie ľudu, domov a bytov 1961, 1970, 1980, 1991 a Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011

Výsledky v tabuľke č. 1 tieto tvrdenia jasne dokazujú, ale takisto upozorňujú na:

- postupný*, ale permanentne sa *znižujúci podiel rodinných domácností* na celkovej štruktúre domácností (od roku 1961, keď tvorili 89,5 % domácností, sa ich zastúpenie v roku 2011 znížilo o 21 percentuálnych bodov na 68,5 %),
- znižujúci sa podiel úplných rodinných domácností*⁴ na Slovensku. V ich prípade je za rovnaké sledované obdobie pokles ešte výraznejší (o 28,7 p. b.). Spoločne

² **Cenзовá domácnosť** môže byť tvorená aj osobami spoločne bývajúcimi v jednom byte bez rodinnej väzby, ale v rámci jednej hospodáriacej domácnosti. Na základe toho sa diferencujú **cenзовé domácnosti rodinné a ostatné (nerodinné)**. Cenзовá domácnosť je základnou jednotkou, ktorá sa už ďalej nedelí. Rozlišujeme rodinné domácnosti, domácnosti jednotlivcov a ostatné nerodinné domácnosti. Jadrom rodinných domácností je rodina. Za rodinu sa považuje zväzok spoločne bývajúcich manželov, družu a družky alebo jedného či oboch rodičov s ich deťmi. Môže byť teda **rodinná domácnosť úplná** (manželský alebo nezosobášený pár s deťmi bez ohľadu na ich vek, ak dospelé deti netvorí samostatnú cenзовú domácnosť, alebo bez detí) alebo **neúplná** (jeden z rodičov aspoň s jedným dieťaťom bez ohľadu na vek dieťaťa, ale so zohľadnením spoločného hospodárenia). Zjednodušene by sme mohli konštatovať, že rodinnú domácnosť tvoria minimálne dve osoby v priamom príbuzenskom vzťahu. Údaje zachytávajú informácie o úplných aj neúplných rodinách z hľadiska prítomnosti alebo neprítomnosti detí (úplné/neúplné rodiny s deťmi a bez detí). Ostatné domácnosti delíme na **viacčlenné nerodinné domácnosti** (dve alebo viac osôb, príbuzných i nepríbuzných, hospodáriacich spoločne) a **domácnosti jednotlivcov** (jediná fyzická osoba, ktorá býva v byte sama alebo ako podnájomník, alebo býva spoločne s ďalšou cenзовou domácnosťou, ale samostatne hospodári). Pojem „cenзовá domácnosť“ sa prvýkrát objavil v sčítaní ľudu, domov a bytov v roku 1961. Aj preto bude pri analýze východiskové sčítanie z roku 1961.

³ **Hospodáriacu domácnosť** tvoria osoby, ktoré spoločne bývajú v jednom byte a spoločne hradia prevažnú časť hlavných výdavkov domácnosti. Výška spoločného krytia nákladov na domácnosť nerozhoduje. Jedna hospodáriaca domácnosť sa môže skladať z jednej alebo viac cenзовých domácností.

⁴ Absolútne počty úplných rodinných domácností rástli až do roku 1991, keď dosiahli svoje historické maximum, hoci ich podiel na celkovom počte cenзовých domácností sa znižoval.

s domácnosťami jednotlivcov sú práve dvojrodičovské domácnosti jedinými kategóriami v základnej štruktúre domácností, ktoré zaznamenali úbytok svojho percentuálneho zastúpenia aj úbytok početnosti v poslednom intercenzálnom období (2001 – 2011). Pri hľadaní príčin výrazného poklesu dvojrodičovských rodín nesmieme zabúdať predovšetkým na dlhodobý trend poklesu prvosobášnosti, ako i opakovanej sobášnosti, nárast rozvodovosti a celkový pokles pôrodnosti.

V prípade rodinných domácností nastáva, naopak, postupný *nárast podielu a počtu neúplných (jednorodičovských) rodinných domácností*, ktorý sa výrazne zintenzívil až v poslednom intercenzálnom období. Počet neúplných rodín sa zvýšil zo 189,9 tisíca v roku 1991 na 331,5 tisíca v roku 2011, čo predstavuje nárast ich podielu na celku domácností z 10,5 % na 16,1 %. Najčastejšie tvorí neúplnú rodinu žena a dieťa/deti a najviac sú zastúpené domácnosti s jedným dieťaťom. Nárast jednorodičovských domácností sa pripisuje najmä nepriaznivému vývoju rozvodovosti vzhľadom na to, že sme svedkami jeho dynamického nárastu.⁵ V roku 2013 dosiahla úroveň rozvodovosti 38 %, kým začiatkom 90. rokov bola okolo 22 %. Znížila sa však aj intenzita opakovaných sobášov a nastáva predĺženie obdobia, ktoré opätovne sa ženiace a vydávajúce osoby strávia mimo manželského zväzku [33]. Práve nárast nezosobášených spolužití (kohabitácií) a rozpad takýchto partnerstiev môže byť jednou z príčin zvyšujúceho sa počtu rodín s jedným rodičom.⁶

Údaje o pôrodnosti poskytujú dôležité informácie na identifikáciu ďalších vysvetlení príčin narastajúceho zastúpenia jednorodičovských domácností. V poslednom štvrtstoročí totiž kontinuálne narastá počet a podiel detí narodených mimo manželského zväzku. V roku 2013 sa mimo manželstva narodilo už 37 % všetkých živonarodených detí, pričom v roku 1990 to bolo iba 7,6 %⁷. Ako vidíme, rodičovstvo už nie je úzko späté iba s manželstvom a čoraz častejšie sa matkami stávajú nevydaté slobodné ženy. Vzhľadom na nedostatok informácií o nezosobášených spolužitíach nevieme presne zistiť podiel slobodných matiek žijúcich bez partnera. Ich výraznejšie zastúpenie je najmä v nižších vekových kategóriách jednorodičovských domácností. Slobodné materstvo taktiež častejšie koreluje s nižším dosiahnutým vzdelaním na rozdiel od žien s vyšším vzdelaním, u ktorých je slobodné materstvo skôr výsledkom partnerského spolužitia [34]. So zvyšujúcim sa vekom rodiča pribúdajú neúplné rodiny, ktoré vznikli rozvodom alebo ovdovením.

Na zaujímavé zmeny nás upozorňujú aj údaje o rodinnom stave rodiča na čele neúplnej domácnosti. V sledovanom intercenzálnom období sa znižuje podiel

⁵ *Rozvodovosť sa stáva vo všeobecnosti primárnym faktorom ovplyvňujúcim osud rodinných domácností s dospelými členmi do 50 rokov [35]. Je to výrazná zmena v porovnaní s predchádzajúcimi desaťročiami, keď sa na zmene v štruktúre rodín a domácností podieľalo takmer výlučne úmrtie jedného z manželov, prípadne odchod detí z orientačnej rodiny a založenie si samostatnej rezidenčnej domácnosti.*

⁶ *Zistenia z mnohých krajín poukazujú na menšiu stabilitu a väčšiu „krehkosť“ kohabitácií v porovnaní s manželstvami [13, 32].*

⁷ *Nárast podielu detí narodených mimo manželstva sa týka všetkých členských krajín EÚ. V roku 1990 sa jeho hodnota pohybovala nad 17 % a podľa posledných dostupných údajov Eurostatu to bolo v roku 2012 viac ako 39 %. Viaceré bývalé socialistické krajiny, ako i západoeurópske a najmä severoeurópske štáty majú výraznejšie vyšší podiel detí narodených mimo manželstva blížiaci sa polovici všetkých živonarodených detí alebo prekračujúci ich polovicu.*

neúplných domácností na čele s ovdovenou ženou a, naopak, narastá počet i podiel neúplných domácností na čele s rozvedenou a so slobodnou ženou. Jednorodičovstvo je v súčasnosti čoraz viac voľbou ženy žiť sama a vychovávať dieťa ako slobodná matka. Menej je spojené s úmrtím partnera. Diferencie v štruktúre domácností s jedným rodičom nachádzame aj vo vzťahu k veku dieťaťa/detí. Ovdovených rodičov je viac v rodinách bez prítomnosti závislého dieťaťa. Naopak, ak domácnosť tvorí rodič a závislé dieťa, ide najčastejšie o rozvedenú osobu (viac ako 37 %) a slobodného rodiča (25 %). Zaujímavé je, že druhý najčastejšie zastúpený typ v takejto rodine s jedným rodičom tvorí vydatá žena a dieťa/deti (takmer 28 %). Vysvetlením by mohlo byť jednak zvýšenie počtu nefunkčných manželstiev, prípadne manželstiev v predrozvodovej fáze, a časť predstavujú prípady, keď manželia majú odlišné trvalé bydlisko v dôsledku vlastníctva viacerých nehnuteľností [35] alebo, naopak, oddelené bývanie partnerov v dôsledku nemožnosti rezidenčne sa osamostatniť. Ako vidíme, dôvodov vzniku rodín s jedným rodičom je niekoľko: ovdovenie, rozvod alebo slobodné materstvo. Sčítanie ukázalo, že medzi domácnosťami s jedným rodičom sú výrazne zastúpené aj spomínané špecifické typy spolužitia manželských partnerov s dieťaťom/deťmi. Opísaná rôznorodosť dokazuje evidentnú *diferenciáciu rodinných typov a zvyšujúcu sa pluralizáciu rodinných foriem*. Obraz je ešte komplexnejší, ak aj v prípade dvojrodičovských rodinných domácností upozorníme na to, že ich netvorí len manželia, ale aj nezosobášení partneri a ich deti. Ide tiež o rodiny, ktoré vznikli napríklad opakovaným sobášom jedného alebo oboch partnerov.

Už sme spomínali znižujúci sa podiel opakovaných sobášov na Slovensku. Kým v roku 1993 až 35 % rozvedených mužov a 31 % rozvedených žien vstúpilo opakovane do manželstva, tak v roku 2013 to bolo už iba 30 % rozvedených mužov a 27 % rozvedených žien. Mnohí jednotlivci s rozvodovou skúsenosťou zostávajú žiť bez partnera, ale mnohí si, samozrejme, partnera/partnerku nachádzajú a žijú s nimi v spoločnej domácnosti. Aj oni tvoria jeden z možných typov nezosobášených partnerstiev, ktoré sa v sčítaniach vykazujú ako tzv. faktické manželstvá. Faktické manželstvá sa svojím charakterom zaraďujú medzi úplné rodinné domácnosti a podľa prítomnosti detí sa delia na faktické manželstvá so závislými deťmi alebo bez závislých detí. Faktické manželstvo predstavuje cenzovú domácnosť tvorenú súžitím dvoch vzájomne nezosobášených osôb, ktoré spoločne bývajú, hospodária a v sčítaní daný stav slobodne deklarujú⁸. Aj keď je zrejmé, že takto zistené faktické manželstvá zachytávajú iba určitú časť z rôznorodej a širokej škály rôznych typov partnerských spolužití, výsledky troch ostatných sčítaní jasne poukazujú na významný nárast počtu kohabitácií na Slovensku. V roku 1991 išlo takmer o 21-tisíc párov, v roku 2001 skoro o 30,5 tisíca a v roku 2011 už o niečo viac ako 89-tisíc párov deklarovalo spolužitie vo faktickom manželstve. Vysvetlenie nárastu počtu kohabitácií môžeme hľadať na jednej strane vo zvýšenom počte spolužití slobodných osôb v mladom veku; v ich prípade môže ísť o predmanželské spolužitie („manželstvo na skúšku“) či o alternatívu k manželstvu, ako aj v nových rezidenčných partnerských zväzkoch osôb po skončení predchádzajúceho manželstva („postmanželské kohabitácie“). Práve páry v strednom veku vytvorené z rozvedených alebo ovdovených partnerov chápu najčastejšie kohabitáciu ako trvalú alternatívu

⁸ Základom pri ich konštrukcii je deklarácia vzťahu druh a družka. V poslednom sčítaní z roku 2011 už neplatilo, že partneri musia mať ešte aj spoločné trvalé bydlisko v byte, v ktorom žijú, tak ako to bolo pri konštrukcii tohto typu domácností v predchádzajúcich sčítaniach. Aj to môže byť jedným z dôvodov výrazných zmien v ich počte v poslednom medzicenzovom období.

voči manželskej inštitúcii. Majú už skúsenosť so životom v manželstve a z rôznych dôvodov nechcú doň opätovne vstupovať [26]. Doterajšie analýzy osôb žijúcich v kohabitáciách dlhodobo poukazujú napríklad na to, že túto formu spolužitia si taktiež častejšie volia osoby s nižším vzdelaním, bez vierovyznania a osoby hlásiace sa k rómskej národnosti [26, 34, 37].

Podoby rodinného života a spolužitia sa ďalej diferencujú ešte aj v závislosti od typu hospodáriacej domácnosti, keď jedno- či dvojrodičovské domácnosti spoločne hospodária a žijú aj s ďalšími osobami (budeme sa im venovať v ďalšej časti tohto príspevku). Diapazón typov a foriem rodinného usporiadania sa ešte ďalej rozrastá a presahuje doteraz opísané typy.

Z hľadiska nášho primárneho záujmu o rodinu sa podrobnejšie sústredíme aj na zistenie zmien, ktoré sa týkajú jednotlivých typov *rodinných domácností, z hľadiska dieťaťa/detí*. Hneď prvou evidentnou charakteristikou je *vyrovnávanie rozdielu medzi počtom rodinných domácností s deťmi a bez detí* (pozri tabuľku č. 2).

Tabuľka č. 2: Percentuálne zastúpenie rodinných domácností podľa typu, 1961 – 2011

Typ domácnosti/Rok	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Úplná rodinná domácnosť	81,1	78,4	70,7	67,3	56,4	52,4
<i>bez závislých detí</i>	33,5	34,3	32,3	25,8	25,3	28,0
<i>so závislými deťmi</i>	47,6	44,2	38,3	41,6	31,1	24,4
Neúplná rodinná domácnosť	8,4	8,6	8,1	10,5	11,9	16,1
<i>bez závislých detí</i>	*	*	4,6	5,0	5,2	7,9
<i>so závislými deťmi</i>	*	*	3,6	5,4	6,7	8,1

Poznámka: *Údaj nie je k dispozícii.

Zdroj: Štatistický úrad SR, Sčítanie ľudu, domov a bytov 1961, 1970, 1980, 1991 a Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011

Dlhodobo charakteristická prevaha rodín s deťmi na Slovensku sa postupne stráca. Sčítanie v roku 2011 bolo prvým, ktoré potvrdilo, že rodinné domácnosti bez (závislých) detí začali tvoriť väčšinu rodinných domácností. Trend poklesu rodinných domácností ide ruka v ruke s *poklesom viacdetných domácností a s celkovým poklesom počtu detí v rodinách*. Výsledky sčítaní umožňujú zistiť aj *súvislosť medzi znižujúcim sa počtom detí v rodine a rastúcou ekonomickou aktivitou žien*. Napríklad, kým v roku 1970 bolo z celkového počtu úplných rodín 54,3 % s ekonomicky aktívnou ženou, od 90. rokov je to už vyše 70 %. Ide o údaj poukazujúci na dôležitú úlohu verejných politík v poskytnutí podmienok pri zladovaní a harmonizácii rodičovskej a pracovnej roly. Slovensko deklaruje záujem o zvýšenie pôrodnosti a zároveň o zvýšenie zamestnanosti žien. Medzinárodné skúsenosti ukazujú, že nastáva posun od vzájomného vylučovania týchto dvoch ukazovateľov k ich súladu [8] a sociálna politika má v ňom nezanedbateľnú pozíciu [3, 25, 31]. V rámci sociálnej politiky by mal byť vzťah rodiny a trhu práce usporiadaný tak, aby rodičovské povinnosti neznamenal pre žiadneho z rodičov neúnosnú záťaž a stratu životných šancí uplatniť sa.

Znižovanie sobášnosti, plodnosti a nárast rozvodovosti sa odrazil aj v *poklese absolútneho počtu i relatívneho podielu úplných rodinných domácností s deťmi*. Z hľadiska počtu detí jediný nárast zaznamenávame v počte úplných rodinných

domácností s jedným dieťaťom. Jednodetnosť sa v rodinách na Slovensku presadzuje stále výraznejšie. Podiel všetkých ostatných úplných rodinných domácností s vyšším počtom detí klesol. Všeobecne platí, že s rastúcim počtom detí v úplných rodinách sa znižuje ich podiel na celkovej počte úplných rodinných domácností. Potvrdil sa trend, ktorý sa stával čoraz evidentnejší v 70. a 80. rokoch 20. storočia [28]. Najviac je na Slovensku zastúpený dvojdetný model rodiny, ku ktorému sa postupne pridáva, ako sme už spomínali, nárast fenoménu jednodetnosti.

Opačný trend vo vývoji zaznamenali (úplné a neúplné) *rodinné domácnosti bez detí*. Ich počet v poslednom období neustále *rastie* a napríklad v roku 2011 tvorili 35,9 % všetkých cenзовých domácností (pozri tabuľku č. 2). Príčiny môžeme hľadať v postupne sa znižujúcej úrovni úmrtnosti či v zmene reprodukčného správania obyvateľstva. Majoritným modelom časovania rodičovstva sa stáva jeho odklad do vyššieho veku, čo taktiež súvisí s narastajúcou bezdetnosťou, resp. s predlžovaním obdobia bezdetnosti medzi mladými ľuďmi. Medzi rodinné domácnosti bez detí patria aj rodiny s nezávislými deťmi, ktoré svoje osamostatnenie odkladajú na neskoršie obdobie a dlhodobo zostávajú žiť s rodičmi.

Výsledky nami sledovaných sčítaní upozorňujú na výrazný *nárast podielu a počtu domácností jednotlivcov*. V žiadnom inom type cenзовých domácností nezaznamenávame taký intenzívny nárast ako práve v tomto nerodinnom type domácností. V sledovanom období išlo o viac ako trojnásobné zvýšenie podielu a o vyše päťnásobné zvýšenie počtu domácností jednotlivcov na celkovej počte domácností. V roku 2011 ich počet dosiahol 607,8 tisíca domácností. Aj sledovanie štruktúry domácností jednotlivcov dokazuje narastajúcu rôznorodosť životnej dráhy. Domácnosti jednotlivcov vznikajú z rôznych príčin, najmä ovdovením (ak nie je v rodine dieťa), rozvodom, osamostatnením sa dieťaťa a založením si vlastnej domácnosti či odchodom detí z jednorodičovských rodín. Príčiny ovplyvňujú vnútornú štruktúru domácností jednotlivcov, ktorú posudzujeme z hľadiska pohlavia, vekovej kategórie či rodinného stavu. Ovdovení sú častejšie zastúpení medzi domácnosťami jednotlivcov vo vyššom veku, rozvedení v strednom produktívnom veku a slobodní v mladších vekových kategóriách [35]. Zastúpenie jednotlivcov podľa rodinného stavu sa mení aj v čase. Kým v roku 1961 tvorili ešte väčšinu domácností jednotlivcov ovdovení muži a ženy, od roku 1970 sú to už slobodní muži a medzi ženami najpočetnejšou skupinou zostávajú vdovy. Z hľadiska vekového zloženia v celom sledovanom období tvorili najvyšší podiel domácností jednotlivcov mladšie vekové kategórie 20- až 34-ročných slobodných mužov i žien a ovdovení muži i ženy nad 70 rokov. Vysoký podiel slobodných mužov a žien v nižších vekových kategóriách svedčia o odkladaní prvého sobáša či iných foriem rezidenčného spoluzitia s partnerom/partnerkou do vyššieho veku a o celkovej znižovaní intenzity sobášnosti, ako aj o uprednostňovaní spôsobu života bez stáleho partnera alebo bez partnera vôbec. Ide o jeden z možných dôkazov nárastu fenoménu tzv. singles (slobodných) aj v našej spoločnosti. Samozrejme, môže ísť aj o mladých ľudí žijúcich v nezosobášenom spoluzití, ktorých sčítanie neodhalilo, resp. o ľudí s partnerom/partnerkou, ktorí nežijú v spoločnej domácnosti. Zmeny v demografickom a rodinnom správaní prispeli k zmenám vo formovaní domácností jednotlivcov. Poklesol podiel ovdovených a, naopak, zvýšil sa podiel rozvedených a slobodných osôb tvoriacich domácnosti jednotlivcov. Aj v tomto prípade dôsledky demografického a populačného vývoja odrážajú samotnú štruktúru domácností. Prognózy nepredpokladajú výraznejšie zmeny v pôrodnosti, sobášnosti či

rozvodovosti, ale upozorňujú na stále výraznejšie starnutie populácie, ktoré sa prejavuje absolútnym aj relatívnym nárastom vyšších vekových skupín obyvateľstva. V konečnom dôsledku to znamená aj zvyšujúci sa počet a podiel osamelo žijúcich starších jednotlivcov na celkovej populácii. V tejto súvislosti je nevyhnuté upozorniť na výrazné rodové rozdiely.

Ženy sa na Slovensku dožívajú približne o 7 rokov viac ako muži. V prípade domácností starších jednotlivcov to znamená, že ich tvoria najmä ženy (predovšetkým vdovy) žijúce osamote.⁹ Dovoľuje nám to hovoriť o tzv. feminizácii staroby.¹⁰ Dobré tento trend zachytávajú údaje z EU SILC za rok 2008, podľa ktorých až 46,9 % žien na Slovensku vo veku 70 až 79 rokov hospodárilo a žilo samých, kým v skupine mužov tejto vekovej kategórie to bolo iba 15,6 % [16]. U žien je to jeden z najvyšších podielov v Európe. Z hľadiska rodových charakteristík skoro vo všetkých sčítaniach dvojnásobne prevládali v domácnostiach jednotlivcov domácnosti žien nad domácnosťami jednotlivcov mužov.

Krátkodobé i dlhodobé prognózy predpokladajú najintenzívnejšie starnutie populácie práve v krajinách južnej a strednej Európy a Slovensko by sa podľa nich malo stať jednou z „najstarších“ krajín v rámci EÚ [39]. Môžeme preto očakávať zachovanie trendu výrazného zastúpenia podielu domácností jednotlivcov v štruktúre domácností aj na Slovensku. Podľa aktuálnej prognózy vývoja rodín a domácností vo väčšine okresov Slovenska budú do roku 2030 prevládajúcim typom cenзовých domácností práve jednočlenné domácnosti [35]. Fenomén zvyšovania podielu domácností jednotlivcov sa netýka iba Slovenska. Je to jeden z indikátorov všeobecne rozšíreného trendu nárastu nerodinného sektora (*non-family sector*) v mnohých krajinách Európy [20].

Trendy, o ktorých sme sa v tomto článku už zmienili, sa prejavujú aj v nepretržitom poklese počtu členov domácností. Zmenšujú sa všetky typy domácností a za sledované polstoročie sa znížila priemerná veľkosť cenзовých domácností o skoro jednu osobu (z 3,53 na 2,59 osoby). Neustály nárast počtu domácností s menším počtom členov hovorí o určitej atomizácii súžitia [35].

Analýza **hospodáriacich domácností** prináša ďalšie dôležité informácie vypovedajúce o prebiehajúcich zmenách v štruktúre domácností a formách rodiny na Slovensku. Sústredíme sa primárne na sledovanie vývoja *podielu samostatne*

⁹ *Vek dožitia pri narodení (stredná dĺžka života) má na Slovensku stúpajúcu tendenciu u oboch pohlaví. V roku 2012 dosiahla u mužov hodnotu 72,47 a u žien 79,45 roka (podľa ŠÚ SR). Priaznivé hodnotenie nárastu strednej dĺžky života sa však zmierni, ak tieto údaje porovnáme napríklad so strednou dĺžkou života pri narodení v ostatných štátoch Európskej únie (ďalej EÚ). Slovensko spolu s ostatnými postsocialistickými krajinami (s výnimkou Slovinska) patrí v EÚ medzi štáty s najnižšou strednou dĺžkou života pri narodení u oboch pohlaví. Na Slovensku sa muži dožívajú približne o 4 roky a ženy asi o 3 roky menej, ako je priemer v krajinách EÚ 28. Negatívom je aj vysoký rozdiel v nádeji na dožitie medzi mužmi a ženami, aj keď sa postupne znižuje, keďže v rozvinutejších krajinách je tento rozdiel medzi mužmi a ženami iba 4 až 5 rokov.*

¹⁰ *S feminizáciou staroby veľmi silne asocjuje aj feminizácia chudoby. V staršej vekovej kategórii obyvateľstva, v ktorej sú viac zastúpené ženy, to znamená ich vyššiu mieru rizika chudoby, najmä v prípade osamelo žijúcich starších jednotlivcov. Z hľadiska feminizácie chudoby je nevyhnutné poukázať i na vyššie riziko pretrvávajúcej chudoby v rodinách s jedným rodičom s dieťaťom (deťmi), v ktorých je najčastejšie žiteľkou matka [10].*

a spoločne hospodáriacich domácností na celku domácností.¹¹ Zvyšujúci sa podiel samostatných domácností oproti spoločne hospodáriacim domácnostiam bol prejavom pokračujúcej nuklearizácie a zmenšovania domácností na Slovensku [8]. Nuklearizácia znamená postupný rozpad viacgeneračných rodín ako dôsledok osamostatňovania sa detí od rodičov a odzrkadľuje sa v úbytku viacgeneračného spolužitia a viacrodinných (rozšírených) domácností. V roku 1970 tvorili spoločne hospodáriace domácnosti 5,8 % zo všetkých hospodáriacich domácností, ale v roku 1991 sa ich podiel znížil na 2,9 %. Následný nepriaznivý vývoj životných podmienok a sociálno-ekonomickej situácie niektorých kategórií obyvateľstva sťažil materiálne podmienky na zakladanie rodiny či osamostatnenie sa detí od rodičov a túto tendenciu zoslabil. Mladí ľudia a mladé rodiny sa ekonomicky a sociálne osamostatňujú len postupne a pomerne dlhé obdobie. Na tento fakt poukazujú aj výsledky sociologických výskumov, ktoré zaznamenávajú ekonomickú a bytovú závislosť mladých manželstiev od rodičov, najmä v prvých rokoch po sobášii či po založení rodiny, a dlhodobú pomoc ešte aj po rezidenčnom osamostatnení [4]. Podobne aj mnohé rozvedené osoby a ich rodiny majú problém udržať alebo získať rezidenčnú samostatnosť. Pod vplyvom zhoršenia ekonomickej situácie sú viaceré rodiny vedené k spoločnému hospodáreniu. Nedostatok finančných zdrojov na zabezpečenie samostatného bývania, resp. nedostatok cenovo prístupného bývania, napríklad v podobe sociálnych či nájomných bytov, takúto stratégiu iba umocňuje. Podobne aj neistota na trhu práce, vysoká nezamestnanosť mladých ľudí, ale na druhej strane aj narastajúca dostupnosť štúdií na vysokých školách a univerzitách predlžujú čas rezidenčného osamostatnenia sa. To sa následne odzrkadľuje práve v náraste podielu spoločne hospodáriacich domácností skladajúcich sa z dvoch alebo viacerých cenových domácností (pozri tabuľku č. 3). Už v roku 2001 sa ich podiel zvýšil na 7,8 % z celkového počtu hospodáriacich domácností. Išlo o výrazný nárast. V absolútnych číslach to znamenalo nárast počtu spoločne hospodáriacich domácností tvorených aspoň dvomi cenovými domácnosťami zo 48-tisíc v roku 1991 na skoro 127-tisíc a nárast spoločne hospodáriacich domácností tvorených tromi a viacerými cenovými domácnosťami z necelých 3-tisíc na vyše 20-tisíc. Nárast sa nezastavil ani v prvom desaťročí nového milénia a, naopak, podľa výsledkov ostatného sčítania v roku 2011 bolo už 9,8 % spoločne hospodáriacich domácností. Viac boli zastúpené vo vidieckych obciach ako mestách. Výrazné sú aj regionálne diferencie. Vyšší počet spoločne hospodáriacich domácností a s najvyšším priemerným počtom členov nachádzame v Prešovskom a Košickom kraji. Za ich nárastom môžeme hľadať pokračujúci trend spájania a spoločného hospodárenia domácností na Slovensku. Nastáva napríklad pod vplyvom nepriaznivých ekonomických podmienok a je dôsledkom racionalizácie a zefektívnenia hospodárenia. Nemusí však ísť iba o ekonomickú nutnosť, ale aj o prejav medzigeneračnej rodinnej solidarity zo strany staršej, ako i mladšej generácie. Dôsledkom celkového starnutia populácie je zvyšujúci sa počet starších ľudí odkázaných na starostlivosť. Na Slovensku sa poskytovanie starostlivosti starším stále vykonáva primárne v rodinách, vníma sa ako úloha rodín, a je teda prevažne familizované (ako opak defamilizácie, teda presunu starostlivosti o starších medzi verejné či trhové služby). Podľa výsledkov SODB 2011 malo Slovensko vyše 27 % hospodáriacich domácností, ktorých členom bol aj jeden dôchodca, a viac ako 13 % hospodáriacich domácností, v ktorých mali status dôchodcu dvaja členovia.

¹¹ Údaje zo sčítaní hovoria o hospodáriacich domácnostiach tvorených jednou alebo viacerými cenovými domácnosťami. Spoločne hospodáriace domácnosti budeme vymedzovať ako hospodáriace domácnosti pozostávajúce z dvoch alebo viacerých cenových domácností.

Zároveň sa spolu s trendom zmenšovania rodín znižuje rodinný potenciál na túto starostlivosť [8]. Na jednej strane teda nastáva vertikálne rozširovanie rodín v domácnostiach a na druhej strane ich horizontálne zužovanie. Ide o tendenciu vertikalizácie rodinnej štruktúry, čo znamená, že jednotlivci žijú v domácnostiach, kde žije čoraz viac generácií, ale čoraz menej členov jednej generácie. Najviac sú medzi spoločne hospodáriacimi domácnosťami zastúpené práve domácnosti rodičov s ich dospelými deťmi/dospelým dieťaťom alebo s rodinami ich detí. Početne i podielom pritom vzrástli hospodáriace domácnosti zložené nielen z dvoch, ale i z troch a viacerých cenzových domácností. Pri spoločne hospodáriacich domácnostiach s dvoma cenzovými domácnosťami predstavovalo zvýšenie skoro 24 % (na 157-tisíc), pri hospodáriacich domácnostiach s tromi a viacerými cenzovými domácnosťami 16 % (na 24-tisíc) [18].

Už spomínaná atomizácia súžití, nuklearizácia domácností a opisovaný demografický vývoj sa premietli do dlhodobého nárastu počtu cenzových a hospodáriacich domácností. Trend rastu sa však pri hospodáriacich domácnostiach prerušil v intercenzálnom období 2001 – 2011, keď sa znížil ich počet skoro o 50-tisíc (z 1 900 344 na 1 852 059).¹² Najvýraznejší je pokles počtu jednočlenných hospodáriacich domácností, aj keď sú ešte stále najpočetnejšie zastúpenou kategóriou a tvoria viac ako štvrtinu všetkých hospodáriacich domácností.¹³ Ako jedna z hlavných príčin ich poklesu sa zistilo zotrúvanie dospelých detí v domácnostiach rodičov bez samostatného hospodárenia. Neskoré finančné a bytové osamostatnenie sa stáva čoraz častejšou charakteristikou života mladých dospelých. Iba 10 % mladých ľudí z vekovej skupiny 25- až 29-ročných proklamovalo v poslednom sčítaní samostatnú domácnosť.

Tabuľka č. 3: Hospodáriace domácnosti podľa počtu cenzových domácností, 1991 – 2011

Zloženie hospodáriacej domácnosti	1991		2001		2011	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
1 cenzová domácnosť	1 727 563	97,1	1 753 018	92,2	1 671 146	90,2
2 cenzové domácnosti	47 956	2,7	126 756	6,7	157 077	8,5
3 a viac cenzových domácností	2 877	0,2	20 570	1,1	23 836	1,3
Spolu	1 778 396	100	1 900 344	100	1 852 059	100

Zdroj: Štatistický úrad SR, Sčítanie ľudu, domov a bytov 1991 a Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011

3. ŠTRUKTÚRA DOMÁCNOSTÍ PODĽA EU SILC

Vhodné doplnenie zistení o štruktúre hospodáriacich domácností ponúkajú *alternatívne zdroje údajov* k sčítaniu, akými sú rozličné sociologické výskumy či špecifické výberové zisťovania. Medzi takéto zisťovania patrí EU SILC (*European Union Statistics on Income and Living Conditions*), ktoré sa každoročne vykonáva vo

¹² V roku 1991 to bolo 1 778 396 hospodáriacich domácností. V medzicenzovom období 1991 – 2001 išlo ešte o výrazný nárast hospodáriacich domácností a dokazuje to snahu o nuklearizáciu rodín.

¹³ V porovnaní s rokom 2001 poklesli o 5 %, ale zmena je iná aj kvalitatívne vzhľadom na to, že vtedy nastalo zvýšenie približne o 35 %.

všetkých členských krajinách rozšírenej EÚ.¹⁴ Práve EU SILC je pri analýze Marie Iacovou a Alexandry J. Skrewovej (Iacovo – Screw, 2011) východiskovým a ponúka ďalší pohľad na štruktúru domácností aj na Slovensku. Autorky sa predovšetkým zameriavajú na analýzu zloženia domácností v starých a nových členských krajinách rozšírenej Európskej únie, čo nám umožňuje využiť *medzinárodnú komparáciu*. Porovnanie zachytávajúce celoeurópsku úroveň sa v poslednom období stávajú čoraz dôležitejšou súčasťou demografických a sociologických analýz [16, 17, 23, 24, 30]. Pre krajiny východnej Európy, Slovensko nevynímajúc, to znamená ich opätovné zahrnutie do medzinárodných komparácií aj v oblasti skúmania rodinného a demografického správania. Vzhľadom na to, že heterogenita starých krajín EÚ je extenzívne zdokumentovaná, autorky využívajú ešte podrobnejšie členenie krajín EÚ15 na severské (*nordic*), severo-západné (*north-western*) a južné (*southern*).¹⁵ Nové členské štáty EÚ (ďalej NČŠ) tvoria samostatný typ zahŕňajúci okrem bývalých socialistických krajín strednej a východnej Európy aj Cyprus [22]. Údaje umožňujú sledovať pomerne podrobné charakteristiky rôznych typov domácností – jednočlenných, nukleárných, rozšírených a kompozitných (označené ako iné).

Tabuľka č. 4: Zloženie a štruktúra domácností v členských štátoch EÚ (počet členov v %)

Štáty	Severské štáty	Štáty severnej a západnej Európy	Štáty južnej Európy	Nové členské štáty	SR	EÚ15	EÚ27
Domácnosti							
Počet členov	2,2	2,2	2,6	2,8	2,9	2,3	2,4
Jedna osoba mladšia ako 65 rokov	25,2	21,2	11,8	10,9	10,9	18,9	17,5
Jedna osoba 65+	13,2	13,7	12,2	12,8	13,2	13,2	13,1
Iba pár, obaja mladší ako 65 rokov	17,0	15,2	9,7	10,5	7,6	13,8	13,2
Iba pár, aspoň jeden 65+	11,1	12,2	10,8	8,3	7,8	11,7	11,1
Pár s maloletým dieťaťom/deťmi	21,0	20,0	24,1	21,5	21,5	21,3	21,3
Pár s dospelým dieťaťom/deťmi	4,7	6,9	15,8	13,7	17,8	9,3	10,1

¹⁴ Zisťovanie EU SILC nie je primárne určené na sledovanie rodinného či demografického správania. Ponúka však veľké množstvo podrobných informácií o zložení domácností, sociálno-demografických či sociálno-ekonomických charakteristikách jednotlivcov, ako aj celých domácností. Analýzy zamerané na porovnanie štruktúry domácností, ktoré sa vykonali pred realizáciou EU SILC, neumožňovali porovnanie na celoeurópskej úrovni. Východiskovými boli napríklad zisťovania Family and Fertility Survey a Gender and Generations Survey, v ktorých boli zahrnuté iba limitované počty nových členských krajín EÚ. Dôležité je spomenúť aj to, že EU SILC umožňuje sledovať situáciu na veľkej vzorke respondentov. Napríklad databáza EU SILC 2008 Slovensko, ktorej výsledky sa v ďalšom texte budú využívať, obsahuje 5 450 domácností a 14 098 osôb vo veku 16 rokov a viac.

¹⁵ Pri spomínanej typológii nachádzame inšpiráciu autoriek v niektorých ešte stále platných zisťeniach Hajnala (1982) o odlišnom veku vstupu do manželstva a zastúpení zložených domácností či východiskách Rehera (1998) o typoch rodinných väzieb a rozšírení medzigeneračného spoločného bývania a typológii sociálnych štátov Espinga-Andersena (1990).

dokončenie							
Štáty	Severské štáty	Štáty severnej a západnej Európy	Štáty južnej Európy	Nové členské štáty	SR	EÚ15	EÚ27
Domácnosti							
Jeden rodič s maloletým dieťaťom/deťmi	3,9	4,4	2,7	2,4	2,2	3,7	3,5
Jeden rodič s dospelým dieťaťom/deťmi	1,9	3,3	6,2	6,2	7,0	4,0	4,4
Rozšírená rodina ¹⁶	0,2	0,9	3,6	10,3	8,5	1,6	3,2
Iné	1,8	2,2	3,8	3,4	3,5	2,6	2,8

Poznámky:

Maloleté dieťa je definované ako dieťa vo veku menej ako 18 rokov.

V prípade páru sa nerozlišuje medzi manželským párom a partnermi žijúcimi v nemanželskom spoložití.

Severské štáty – škandinávské štáty (Švédsko, Dánsko, Fínsko) a Holandsko.

Štáty severozápadnej Európy – Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Rakúsko, Belgicko, Luxembursko a Írsko.

Štáty južnej Európy – Taliansko, Španielsko, Portugalsko a Grécko.

Nové členské štáty (NČS) – Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Poľsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Slovinsko, Bulharsko, Rumunsko a Cyprus.

Zdroj: Iacovou – Skrew (2011, s. 471)

Údaje analyzované autorkami o štruktúre domácností v krajinách EÚ z roku 2008 ukázali hneď niekoľko významných diferenciácií (pozri tabuľku č. 4). Tou prvou je väčší počet členov domácností v nových členských krajinách v porovnaní so starými krajinami EÚ. Počet členov domácností na Slovensku je najvyšší v Európe (rovnaká hodnota sa zistila iba v prípade domácností v Bulharsku, Rumunsku a na Cypre). Následná analýza dát umožňuje vysvetliť túto skutočnosť a poukazuje aj na ďalšie odlišnosti. Nové členské krajiny vykazujú napríklad niekoľkonásobne vyšší podiel rozšírených domácností, jedno- a dvojrodičovských rodín s dospelým dieťaťom (deťmi) a, naopak, sú menej zastúpené jednočlenné domácnosti osôb vo veku mladšom ako 65 rokov a domácnosti partnerov bez detí. Aj tieto údaje potvrdzujú diferenciáciu rodinného správania a konštituovania rodín v jednotlivých typoch analyzovaných krajín. Na jednej strane je možné identifikovať typ rodinného usporiadania (zloženia domácností) charakteristický pre štáty severnej a severozápadnej Európy a na druhej strane juhoeurópsky typ a typ, ktorý by sme mohli označiť prívlastkami stredoeurópsky a východoeurópsky alebo postsocialistický. Výraznú diferenciáciu v druhej skupine krajín nachádzame pri podiele rozšírených rodín. Kým v nových členských krajinách tvoria vyše 10 % všetkých domácností, v krajinách južnej Európy iba 3,6 % a v ostatných dvoch typoch štátov sú zastúpené minimálne.¹⁷ Ukazuje sa, že spomínaná *nuklearizácia rodiny v postsocialistických krajinách Európy prebieha pomalšie* ako v ostatných európskych štátoch.

¹⁶ **Rozšírené rodiny** boli vymedzené ako domácnosti, ktoré obsahujú (najmenej) jednu nukleárnu rodinu, plus jedného alebo viac príbuzných a iných ako slobodných potomkov.

¹⁷ Aj v tomto prípade je dôležité upozorniť na diferenciáciu v rámci jednotlivých typov krajín. Konkrétne pri spomínanom zastúpení rozšírených rodín je takou odlišnou krajinou v prípade nových členských štátov Cyprus, kde tvoria rozšírené rodiny iba 2,7 % domácností. Na diverzitu v rámci rôznych skupín (typov) upozornili aj Fokkemová a Liefbroer (2008).

V prípade domácností tvorených rozšírenou rodinou a rodičmi (rodičom) žijúcimi v spoločnej domácnosti so svojimi dospelými deťmi patrí Slovensko medzi krajiny, kde je podiel takýchto domácností najvyšší. Súvisí to s neskorým vekom úplného rezidenčného osamostatnenia sa mladých ľudí. Odchod z rodičovskej rodiny totiž nemusí znamenať založenie samostatnej domácnosti a formálne sú mladí ľudia ešte stále prihlásení na adrese trvalého bydliska u svojich rodičov. Časť mladých ľudí odchádza od svojich rodičov v pomerne skorom veku. Súvisí to najčastejšie so štúdiom na vysokej škole či so vstupom na trh práce, čo je spojené s bývaním na privátoch, internátoch a pod. Sprievodným javom neskorého rezidenčného osamostatnenia mladých ľudí je odkladanie rodičovstva, ktoré môže byť tak príčinou, ako aj dôsledkom neskorého opustenia rodičovského hniezda. Je to typické nielen pre nové členské krajiny, ale aj pre krajiny južnej Európy. [24] Na Slovensku iba veľmi nízky podiel mladých ľudí v porovnaní s generáciou mladých v severských krajinách žilo v samostatnej domácnosti (domácnosť jednotlivcov). Iba 33,9 % mladých dospelých na Slovensku vo veku 20 – 34 rokov nežilo v domácnosti svojich rodičov.¹⁸ [27] Pri vysokom podiele rozšírených rodín a domácností rodičov žijúcich so svojim dospelým dieťaťom nemusí však nutne ísť iba o dôsledok sťaženého osamostatnenia sa mladých ľudí od orientačnej rodiny. Príčinou môže byť aj nutnosť starostlivosti o (starých či chorých) rodičov ich dospelými deťmi, ktoré majú už vlastné rodiny. Realitou však je, že Slovensko patrí medzi tie štáty EÚ, v ktorých je priemerný vek osamostatnenia sa od rodičovského domova jeden z najvyšších. Napríklad u žien bol v roku 2007 okolo 29 rokov a u mužov skoro 31 rokov. [38] Príslušníci súčasnej generácie (vekovej kohorty) dvadsiatnikov a v niektorých krajinách aj tridsiatnikov sa nevedia (v dôsledku finančnej nedostupnosti samostatného bývania, neistého či neexistujúceho zamestnania atď.) alebo nechcú osamostatniť od svojich rodičov. Kroky, ktoré sa dlhodobo spájali so životnou etapou dospelosti (napríklad ukončenie štúdia, nástup na pracovný trh, rezidenčné osamostatnenie, stále partnerstvo, založenie vlastnej rodiny), odkladajú na neskoršie obdobie svojho života. V súvislosti s týmto trendom sa zdôrazňuje formovanie novej špecifickej životnej etapy medzi dospievaním (mladosťou) a dospelosťou, ktorá býva označená ako *objavujúca sa dospelosť* (*emerging adulthood*) [1], *raná dospelosť* [11], *postadolescencia*, *neskorá mladosť* či *mladá dospelosť* [36]. Postadolescencia v konečnom dôsledku znamená predlžujúce sa dospievanie mladých ľudí a tlačí fázu mladosti hlboko do dospelosti. Na základe zistení rôznych štúdií Chaloupková (2010: 42 – 43) opisuje štyri modely vstupu do dospelosti v krajinách západnej Európy. Vzťahujú sa na úlohu štátu, charakter pracovného trhu a vzdelávacieho systému, trh s bývaním, rolu rodinnej solidarity a postoj k rodine. Do ktorého modelu zaradiť Slovenskú republiku?

Už sme v súvislosti s typom rodinnej štruktúry poukázali na podobnosť so štátmi južnej Európy. Aj pri modeli vstupu do dospelosti je najviac aplikovateľný na našu realitu juhoeurópsky model. Typické preň je totiž práve dlhšie spolužitie s rodičmi, pričom odsťahovaniu sa od rodičov bránia predovšetkým ekonomické dôvody: ťažkosti s dosiahnutím stabilného zamestnania, vysoká nezamestnanosť mladých ľudí, nedostatok nájomného bývania, celková orientácia na vlastnícke bývanie a absencia podpory štátu umožňujúca osamostatnenie sa od rodičov [18]. Okrem toho sa spolužitie s rodičmi vníma ako forma podpory detí, ktorá im dovoľuje sporiť si

¹⁸ Ak porovnáme situáciu v roku 2008 na základe EU SILC v ďalších krajinách V4, tak v ČR to bolo 52,5 %, v Poľsku 46 %, v Maďarsku 51,2 %. [27]

na získanie vlastného bývania. Odchod od rodičov je často spojený až so sobášom či založením si vlastnej rodiny.

Špecifickosť situácie na Slovensku je evidentná tak vo vysokom zastúpení rozšírených domácností, ako aj v ich štruktúre. Najmä pre postsocialistické krajiny a južnú Európu je totiž typické, že najvyšší podiel rozšírených rodín tvorí pár s rodičom (rodičmi) a ich dieťaťom (deťmi). V nových členských krajinách to bolo až 62,3 % a na Slovensku mali tieto rozšírené trojgeneračné rodiny o niečo menšie zastúpenie (60 %). Aj druhým najviac zastúpeným typom rozšírenej rodiny je trojgeneračné spolužitie slobodného rodiča s jeho rodičom (rodičmi) a dieťaťom (deťmi) (pozri tabuľku č. 5). V severskom a severo-západnom type sú rozšírené domácnosti zastúpené minimálne a častejšie ide o dvojgeneračné spolužitie páru s rodičom (rodičmi) alebo o slobodného dospelého s rodičom (rodičmi) a dieťaťom (deťmi). Aj to je dôvod, prečo v týchto štátoch deti žijú v rozšírených rodinách minimálne. Naopak, na Slovensku sa skoro každé piate dieťa vychováva v rozšírenej rodine.

Tabuľka č. 5: Charakteristiky rozšírených rodín v starých a nových členských štátoch EÚ (v %)

Typ rozšírenej rodiny	Rozšírené rodiny spolu	Pár s rodičom/rodičmi	Slobodný dospelý s rodičom/rodičmi a dieťaťom/deťmi	Pár s rodičom/rodičmi a dieťaťom/deťmi	Deti žijúce v rozšírených rodinách (podiel zo všetkých detí)
Územie					
Severské	0,2	52,2	29,4	18,4	0,4
Severo-západné	0,9	26,2	40,0	33,8	2,1
Južné	3,6	22,0	27,5	50,5	6,0
Nové členské štáty	10,3	16,6	21,1	62,3	21,2
Slovensko	8,5	16,3	23,7	60,0	19,8
EÚ15	1,6	23,8	31,7	44,5	3,1
EÚ27	3,2	19,6	25,5	54,9	6,8

Poznámka: Dieťa je definované ako osoba vo veku menej ako 18 rokov.

Zdroj: Iacovou – Skrew (2011, s. 477, 479)

Empirické dôkazy viedli autorky Iacovou a Skrewovú (Iacovou – Screw, 2011) k záveru, že východoeurópske štáty tvoria zhľuky krajín vyznačujúce sa podobným špecifickým typom rodinnej štruktúry. Slovensko spoločne s Poľskom, Rumunskom a Bulharskom pripomína extrémnu podobu južného typu. Označili ho ako východný typ, pre ktorý je charakteristický vyšší počet členov domácností, virtuálna absencia samostatne žijúcich mladých ľudí, rozšírené spoločné medzigeneračné bývanie vedúce k vysokému percentuálnemu zastúpeniu domácností rozšírených rodín a relatívne nízke rozšírenie jednorodičovských rodín.

4. ZÁVER

Analyzované údaje za Slovensko, ako aj trendy zaznamenané v ostatných krajinách Európy poukazujú na niektoré podobné výrazné zmeny v štruktúre domácností. Môžeme pri ich zhrnutí využiť výsledky analýz Fokkemoovej a Liefbrorera (2008), ktorí na základe sledovania rodinného správania obyvateľov Európy vo veku 20 až 74 rokov od konca 80. rokov urobili nasledujúcich päť dôležitých záverov:

- 1) Mladí dospelí zostávajú dlhšie žiť v domácnostiach svojich rodičov. Týka sa to predovšetkým žien a mužov vo veku medzi 20 až 30 rokov a krajín južnej a východnej Európy.¹⁹
- 2) Stále viac ľudí rovnako v ranej dospelosti, ako aj vo vyššom veku žije so svojim partnerom/partnerkou, ale bez prítomnosti detí. Postupne nastáva rozširovanie fenoménu bezdetnosti.
- 3) Podiel žien a mužov žijúcich v spoločnej domácnosti s partnerom/partnerkou a deťmi sa v celej Európe znižuje. Ide o relatívne vysoký nárast podielu mužov a žien, ktorí žijú sami, t. j. tvoria domácnosť jednotlivcov.
- 4) Rozširuje sa jednorodičovstvo a podiel žien samoživiteliek narastá. Pritom osamelé rodičovstvo sa týka najmä žien, nie mužov.
- 5) Dochádza k zmenšovaniu priemernej veľkosti domácností. Tento trend je zreteľný v domácnostiach žien a mužov stredného veku [9].

Okrem spoločných trendov v európskych krajinách zaznamenávame aj pomerne výrazné rozdiely. Ide o diferenciáciu medzi krajinami z hľadiska štruktúry domácností a o rozdiely v časovaní zmien v jednotlivých krajinách, resp. typoch krajín zastupujúcich odlišné modely rodinného správania. Slovensko, ako i ďalšie krajiny východnej Európy v 90. rokoch prechádzajú fázovým zrýchlením a výraznými zmenami v reprodukčnom a rodinnom správaní, ktoré v severnej a západnej Európe prebiehajú už od druhej polovice 60. rokov a v južnej Európe sa začínajú o desaťročie neskôr [5]. Iné štartovacie pozície a odlišné kultúrne tradície, predstavy, životné podmienky ľudí, sociálno-ekonomická situácia a smerovanie verejných politík v jednotlivých krajinách vplyvajú na diverzifikáciu rodinného správania v súčasnej Európe. Z hľadiska medzinárodnej komparácie nie je možné identifikovať jeden „ideálny typ“ rodinnej štruktúry vo východnej Európe. Ako sme preukázali, aj o Slovensku platí, že dôležitým znakom vývoja je narastajúca rôznorodosť a pluralizácia rodinných foriem a podôb rodinného či intímneho života. Biografie jednotlivcov a ich životné dráhy sa stávajú rôznorodejšie, rozmanitejšie a dynamickejšie [2]. Ide o výraznú deštandardizáciu životných dráh. Ako sme uviedli, pluralizácia je všadeprítomná, ale všade má inú podobu [21].

Analýzy umožňujú identifikovať aj odlišnosti medzi jednotlivými regiónmi v rámci krajín, Slovensko nevynechajúc. Na diferenciácii reprodukčného a rodinného správania obyvateľstva a následne aj štruktúry domácností na Slovensku sa výrazne podieľajú také faktory, ako stupeň urbanizácie, miera suburbanizácie, sociálno-ekonomické charakteristiky regiónu, zloženie obyvateľstva (jeho sociálno-demografické a sociálno-ekonomické charakteristiky) či kultúrne tradície, spojené často s religióznou a národnostnou štruktúrou obyvateľstva [5, 34, 35, 37]. Je evidentné, že smerovanie životnej dráhy, časovanie životných udalostí, vzorce zakladania rodiny a formovanie domácností nie sú výrazom iba individuálnej voľby a rozhodnutia či vyjednávania medzi partnermi, ale aj výsledkom pôsobenia sociálnej štruktúry, inštitúcií a noriem. Ide o rôzne ekonomické a sociokultúrne faktory, ako aj zmeny v oblasti sociálnej (rodinnej) politiky. Dôsledky týchto zmien môžu pôsobiť v rôznych sociálnych kategóriách obyvateľstva diferencovane. Kým v jedných ako bariéry, v druhých ako príležitosti na naplnenie ich životných predstáv. Diferenciácia rodinného a reprodukčného správania sa stáva výrazom prejavujúcich sa sociálno-ekonomických nerovností. Je dôležité upozorniť, že tieto nerovnosti i zakladá. Aj

¹⁹ Treba doplniť zistenie, že v týchto krajinách sa mladí ľudia aj po odsťahovaní od rodičov k rodičom vracajú niekoľkokrát počas obdobia mladej dospelosti [32].

z tohto hľadiska znamenajú zistené zmeny vo formách a štruktúre rodín a domácností výzvu pre sociálnu a rodinnú politiku modifikovať existujúce nástroje a tvorbu inovatívnych opatrení.

Štúdia bola vypracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 1/0325/15 – Životné šance sociálnych aktérov v kontexte spoločenského vývoja na Slovensku a projektu APVV-14-0527 – Medzi východom a západom, hodnotová integrácia alebo divergencia? Slovenská spoločnosť v medzinárodných komparatívnych výskumoch.

LITERATÚRA

- [1] ARNETT, J.: *Emerging Adulthood. The Winding Road from Late Teens through the Twenties*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- [2] BECK, U.: *Riziková spoločnosť. Na ceste k inej modernite*. Praha: SLON, 2004.
- [3] BRADSHAW, J. – HATLAND, A. (eds.): *Social Policy, Employment and Family Change in Comparative Perspective*. Cheltenham, Northampton: Edward Edgar, 2006.
- [4] DŽAMBAZOVIČ, R.: *Rodina a demografický vývoj*. In: SOPÓCI, J. a kol.: *Slovensko v deväťdesiatych rokoch: osem pohľadov*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2003, s. 229 – 266.
- [5] DŽAMBAZOVIČ, R.: *Rodinné správanie v demografických dátach*. Bratislava: Stimul, 2012. (Dostupné na: http://stella.uniba.sk/texty/RD_rodinne_spravanie.pdf)
- [6] ESPING-ANDERSEN, G.: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- [7] FILADELFIOVÁ, J.: *Problém spoločného bývania rodín na Slovensku: početnosť a súvislosti*. In: *Sociológia*, 1992, č. 6, s. 555 – 570.
- [8] FILADELFIOVÁ, J.: *Ženy a muži v práci a v rodine*. In: Cviková, J. (ed.): *Rodová perspektíva v ekonómii. Aspekty mocenských vzťahov*. Bratislava: Aspekt, 2010, s. 77 – 118.
- [9] FOKKEMA, T. – LIEFBROER, A. C.: *Trends in living arrangements in Europe: Convergence or divergence?* In: *Demographic Research*, 19, 2008, 36, pp. 1351-1418.
- [10] GERBERY, D.: *Pretrvávajúca chudoba – analýza longitudinálnej databázy EU SILC*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, 2011.
- [11] GOLDSCHIEDER, F. K. – WAITE, L. J.: *New Families, No Families? The Transformation of the American Home*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- [12] HAJNAL, J.: *Two Kinds of Preindustrial Household Formation System*. In: *Population and Development Review*, Vol. 8, 1982, No. 3, pp. 449-494.
- [13] HAMPLOVÁ, D. (ed.): *Mimomanželská plodnosť v Českej republike po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006.
- [14] HANTRAIS, L. – PHILIPPOV, D. – BILLARI, F. C.: *Policy implications of changing family formation*. In: *Population Studies* 49. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006.
- [15] CHALOUPKOVÁ, J.: *Rodinné a pracovné starty: rozmanitosť modelů vstupu do dospelosti v evropských zemích*. In: CHALOUPKOVÁ, J. (ed.): *Proměny rodinných a profesních startů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010, s. 25 – 58.

- [16] IACOVOU, M. – SKEW, A. J.: Household composition across the new Europe: Where do the new Member States fit in? In: *Demographic Research*, Vol. 25, 2011, Art. 14, pp. 465-490.
- [17] IACOVOU, M.: Household composition, poverty and hardship across Europe. Luxembourg: Eurostat, 2013.
- [18] JUHAŠČÍKOVÁ, I. a kol.: Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011. Fakty o zmenách v živote obyvateľov SR. Bratislava: Štatistický úrad SR, 2014.
- [19] KAUFMANN, F.-X. – KUIJSTEN, A. – SCHULZE, H.-J. – STROHMEIER, K. P. (eds.): *Family Life and Family Policies in Europe. Volume 2. Problems and Issues in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- [20] KAUFMANN, F.-X. – SCHULZE, H.-J.: Comparing Family Life in the Frame of National Policies: An Introduction. In: KAUFMANN, F.-X. – KUIJSTEN, A. – SCHULZE, H.-J. – STROHMEIER, K. P. (eds.): *Family Life and Family Policies in Europe. Volume 2. Problems and Issues in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2002, pp. 1-18.
- [21] KUIJSTEN, A.: Variation and Change in the Forms of Private Life in the 1980s. In: KAUFMANN, F.-X. – KUIJSTEN, A. – SCHULZE, H.-J. – STROHMEIER, K. P. (eds.): *Family Life and Family Policies in Europe. Volume 2. Problems and Issues in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press, 2002, pp. 19-68.
- [22] LESTHAEGHE, R. J. – MOORS, G.: Recent Trends in Fertility and Household Formation in the Industrialized World. In: *Review of Population and Social Policy*, 9, 2000, pp. 121-170.
- [23] LIEFBROER, A. C. – FOKKEMA, T.: Recent Trends in Demographic Attitudes and Behaviour: Is the Second Demographic Transition moving to Southern and Eastern Europe? In: SURKYN, J. – DEBOOSERE, P. – van BAVEL, J.: *Demographic Challenges for the 21st. Century. A State of the Arts in Demography*. Brussels: Brussels University Press, 2008, pp. 115-142.
- [24] MANDIČ, S.: Home-Leaving and its Structural Determinants in Western and Eastern Europe: An Exploratory Study. In: *Housing Studies*, 23, 2008, 4, pp. 615-636.
- [25] McDONALD, P.: Gender equity, social institutions and the future of fertility. In: *Journal of Population Research*, 17, 2000, 1, pp. 1-16.
- [26] MLÁDEK, J. – SIROČKOVÁ, J.: Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spoluzitia obyvateľstva Slovenska. In: *Sociológia*, 2004, č. 5, s. 423-454.
- [27] NEŠPOROVÁ, O.: Changing Life Trajectories and the Composition of Households. In: VEČERNÍK, J. (ed.): *Individuals and Households in the Czech Republic and CEE Countries*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010, s. 21-46.
- [28] POTANČOKOVÁ, M.: Plodnosť žien na Slovensku v rokoch 1950 – 2007 v generačnom pohľade. Bratislava: INFOSTAT, 2008.
- [29] REHER, D. S.: Family ties in Western Europe: Persistent contrasts. In: *Population and Development Review*, Vol. 24, 1998, No. 2, pp. 203-234.
- [30] SARACENO, C.: Patterns of Family Living in the Enlarged EU. In: ALBER, J. – FAHEY, T. – SARACENO, C. (eds): *Handbook of Quality of Life in the Enlarged European Union*. London: Routledge, 2008, pp 47-72.
- [31] SIROVÁTKA, T. et al.: *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno: Fakulta sociálních studií MU v Brně, 2006.
- [32] SOBOTKA, T. – TOULEMON, L.: Changing Family and Partnership Behaviour: Common Trends and Persistent Diversity across Europe. In: *Demographic Research*, 19, 2008, 6, pp. 85-138.

- [33] ŠPROCHA, B.: Zmeny v reprodukčnom správaní obyvateľstva Slovenska po roku 1989 (charakteristika demografického vývoja na Slovensku). In: LONDÁK, M. – MICHÁLEK, S.: 20 rokov samostatnej Slovenskej republiky. Jedinečnosť a diskontinuita historického vývoja. Bratislava: Veda, 2013, s. 611-631.
- [34] ŠPROCHA, B. – POTANČOKOVÁ, M.: Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania. Bratislava: INFOSTAT, 2010.
- [35] ŠPROCHA, B. – VAŇO, B. – BLEHA, B.: Prognóza vývoja rodín a domácností na Slovensku do roku 2030. Bratislava: PÚ SAV, INFOSTAT, PF UK, 2014.
- [36] TOMÁŠEK, M.: Singles a jejich vzťahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabitující jednotlivce v České republice. In: Sociologický časopis, 2006, č. 1, s. 81-105.
- [37] TYDLITÁTOVÁ, G.: Pluralizácia rodinných foriem na Slovensku ako predmet demografickej analýzy v regionálnej optike. In: Sociológia, 2011, č. 1, s. 28-56.
- [38] Youth in Europe. A Statistical Portrait. Eurostat: Luxembourg. 2009.
- [39] 2009 Ageing Report: Economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060). Luxembourg: European Commission, 2009.

RESUME

The paper identifies the most noticeable trends in the households development in the Slovak Republic during the intercensal period 1961-2011. In terms of the census households composition there is a long-term prevalence of the complete family households with both parents. However, their share will gradually decline in the whole households structure. On the contrary, one parent families are growing in number. The most common pattern is a mother and a child. The overall trend of family households is accompanied by a lower number of families with more children. The two-child family model prevails and the number of one child families is growing. When we speak about family households, the balance between families with children and without them is slowly vanishing. The latest census results show a rising number of single households. In no other census household type can we see such an intensive growth of the nonfamily household pattern. The trends described in the article are manifested in the continuously declining number of household members. It gives evidence of a certain atomisation of society. The households structure changes are mainly attributed to an increasing number of divorces, decreasing number of weddings, birth decrease, rising parenthood age, population ageing, growing number of cohabitant without weddings and single households. These changes go hand in hand with sociocultural and socioeconomic changes and the social policy transformation.

The described trends demonstrate evident differentiation of family types and increasing pluralization of family forms. There is a wide range of family forms and their representation is growing. The forms of family life and cohabitation also differ according to the type of jointly managed households. In the long term, gradual nuclearization prevails leading to the decrease of the jointly managed households. This trend, however, stopped in the last two intercensal terms. The international comparison also shows a slower progress of nuclearization in the post-socialist European countries. Within this comparison, Slovakia has an obvious specificity of the share of the extended households and its structure as well. Typically, the most extended families are comprised of parents (a parent) and their children (a child). We can speak about verticalization of a family structure, typical features of such an

eastern household type include more family members, virtual absence of young people living on their own, widespread intergeneration housing leading to high representation of extended families, and relatively low representation of one parent families. The analysis of the Slovak data and the trends recorded in other European countries point out some similar remarkable changes in the household structure: 1) Young adults stay living longer in the household of their parents. 2) More and more people stay childless, living only with their partners. 3) The number of family households with children decrease, single household increase. 4) Single parent families are more and more frequent. 5) The average size of households decrease. Besides common trends in the household structures in European countries, relatively noticeable differences and changes in the timing in individual countries can be recorded. However, differences can also be seen at the regional level and social categories of each country. Differentiation of the family and reproduction behaviour becomes a prove the socio-economic inequalities started also by itself. In this regard too, the identified changes in the family and household forms and structures present a challenge for social (family) policy with the need to modify the existing tools and to make innovative measures.

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

Mgr. Roman Džambazovič, PhD., pôsobí ako odborný asistent na Katedre sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Dlhodobu sa výskumne venuje téme sociálnych nerovností, sociálnym deviáciám, sociálnym problémom, rodinnému a demografickému správaniu. O týchto témach prednáša a publikuje doma aj v zahraničí. Je autorom publikácií *Chudoba na Slovensku. Diskurz, rozsah a profil chudoby (2007)*, *Rodinné správanie v demografických dátach (2012)*, spoluautorom publikácií *Inovatívne orientácie v sociálnej politike: Perspektíva sociálnej inklúzie (2011, s D. Gerberym)* a *Sociálne nerovnosti na Slovensku (2011, s J. Sopóciom, J. Bunčákom a A. Hrabovskou)*. Je jedným zo spoluzakladajúcich členov Slovenského archívu sociálnych dát (SASD).

KONTAKT

roman.dzambazovic@uniba.sk